

О ГРАЂАНСКОМ И СТУДЕНТСКОМ ПРОТЕСТУ У БЕОГРАДУ 96/97*

Зборник радова из пера 14 аутора посвећен грађанском и студентском протесту садржи резултате три истраживања: два социолошка и једног социјално - психолошког. Социолози су овога пута истраживали ставове и понашање учесника грађанског и студентског протеста, а социјални психолози само учесника студентског протеста.

Књигу о којој је реч, *'Ајмо, 'ајде сви у шетњу!*, су приредили Марија Бабовић, Слободан Цвејић, Младен Лазић и Владимир Вулетић. Објавио је "Медија Центар" и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.

Резултати проучавања се углавном заснивају на три анкетна истраживања и на "посматрању са учествовањем". Социолози су користили узорке од 483 испитаника међу грађанима и 585 испитаника међу студентима, а социјални психолози узорак од 402 студената.

У књизи је изнето својеврсно сведочанство, систематски прикупљена евиденција и особени прилог "самоосвешћења текућег масовног протеста". Истраживања су спроведена након првих месец дана протеста. Поред текста, ова књига садржи табеле, хистограме, фотографије, хронологију догађаја, упитник и обавештење о узорку.

Циљеви истраживања су трагање за одговорима на следећа питања: 1. ко су учесници протеста према социо-демографским особинама и политичком профилу, 2. који су основни циљеви и захтеви протеста, односно какав је његов примарни карактер - политички или шири друштвени и 3. какве су бихејвиоралне карактеристике протеста?

* Уводно излагање одржано 1. априла 1997. године на филозофском факултету у Никшићу приликом промоције књиге групе аутора *'Ајмо, 'ајде, сви у шетњу - грађански и студентски протести 96/97.*

У уводном тексту "Рађање демократског протеста у Србији" Н. Лазић анализира социо-историјске премисе протеста у највећим србијанским градовима. Аутор полази од тезе да су процеси друштвеног преображаја у Србији били блокирани као последица бројних чинилаца: специфична природа социјалистичког модела који је формирао Југославију; појава популистичког тј. националистичког покрета који је донео нову легитимацију постојећим владајућим елитама, дезинтеграција земље и грђански рат, као и дубока економска криза. Лазић сматра да је "подударање националне мобилизације у Србији (и у највећем делу бивше Југославије) са великом друштвеном трансформацијом на Истоку оставило катастрофалне последице".

Обзиром на карактер протеста, односно могућности демократизације друштвеног живота у Србији, од посебног значаја је што Лазић убедљиво доводи у питање тезу о ишчезавању домаће средње класе као последици драстичне пауперизације из чега се изводио закључак о немогућности демократизације друштва, јер је средња класа као њен главни носилац нестала. Насупрот овакве тезе, Лазић показује да се управо средњокласни део урбаног становништва већински супротставио како доминацији, тако и начину владања Социјалистичке партије Србије. Лазић закључује да су "средњи слојеви, подстакнути својим положајем и почетним делегитимисањем власти, властитом акцијом, истовремено довршили то делегитимисање и постигли своје хомогенизовање, чиме су постали носиоци покрета против владајуће групације".

У овако кратком приказу издвојићемо још један важан Лазићев закључак а то је, да успех опозиције "Заједно" на локалним изборима у новембру 1996. године није био резултат њене снаге, него, примарно, слабости тј. истрошености владајуће странке у Србији.

У тексту, "Маратонци шетају (по)часни круг", М. Бабовић анализира социодемографске карактеристике и политички профил учесника покрета 96/97. Она показује да је полна структура учесника протеста релативно уравнотежена 55% мушкараца и 45% жена. У старосној структури демонстраната највеће је учешће оних између 20-29 година (30%) и оних између 40-49 година (23%). Посебно је занимљива образована структура демонстраната. Из ње се види да је највеће учешће средњеобразованих и високообразованих - 45,86%, док је магистара и доктора наука 3,1%. У овим процентима значајно је то да су и средње и више и високо образовани пререпрезентовани и у односу на њихов удео у образовној структури Београда, а нарочито у односу на њихово учешће у образовној структури Србије. У погледу професионалне структуре преовлађују стручњаци, па студенти, а затим службеници и техничари. О урбаном карактеру протеста говоре подаци по којима је међу демонстрантима 31,3% из ужег и 52,5% из

ширег центра Београда, из градова ван Београда 8,1%, приградских насеља 7%, а из села ван Београда само 1%.

Природно је да највећу пажњу побуђују подаци о политичком профилу демонстраната. У том смислу састав демонстраната чине: чланови коалиције "Заједно" 13%, симпатизери КЗ 38,4%, неопредељени 30,3%, симпатизери осталих странака 15,2% и чланови осталих странака 3%. То значи да је карактер протеста у знатној мери нестраначки.

У оцењивању политичких лидера (од 1 до 5) од стране демонстраната највећу просечну оцену је добио Зоран Ђинђић 4,44, а следе га Вук Драшковић 3,98, Весна Пешић 3,67, В. Коштуница 3,45, Д. Драшковић 2,41, В. Шешел 1,6, М. Марковић 1,1 и С. Милошевић 1,1.

Слободан Цвејић пише о општем карактеру протеста. Он показује да су најважнији захтеви протеста, према слободном избору испитаника следеће: признавање резултата локалних избора 56,5%, оставка Слободана Милошевића 25,4%, демократизација друштва 21,8%, промене власти 18% и слобода медија 17,2%.

Редослед мотива за прикључење протесту изгледа овако: осећање за правду и слободу бирачког опредељења 59,6%, рушење комуниста 23,8%, изградња новог друштва сличног оним у Западној Европи 23,2%, рушење личне владавине Слободана Милошевића 17,8% и подршка опозиционим лидерима 3,9%.

Цвејић је показао и какве промене демонстранти очекују после смене актуелне власти. Демонстранти су изјавили: осећали би се достојанственије и слободније 52,0%, били би сигурни у будућност своје деце и своје лично 32,1%, порастао би друштвени стандард 19,9%, српски народ би се изборио за живот у једној држави 8,3%, доживели би напредак у каријери или почетак новог посла 7,5%.

Цвејић долази до значајног закључка да је дилема да ли је протест грађански или националистички лажна. Испитаници се везују за демократске циљеве и грађанско друштво и убедљиво је највише оних који након пада владајућег режима очекују афирмацију либералних вредности.

Међу оним учесницима демонстрација који Милошевићу замерају запостављање нације, има 13,3%, а 6,3% испитаника сматра да је једна од ствари која би се променила након смене режима то што би се српски народ изборио за живот у једној држави. Ови последњи се доиста могу сматрати екстремним националистима.

Владимир Вулетић је у тексту "Бука у моди" размотрио би-хејвiorалне карактеристике протеста 96/97. С тим у вези, основна одлика

протеста јесте његов миран, ненасиљан карактер. Интересујући се за "демонстрантско искуство" испитаника Вулетић је сазнао да је: 80% испитаника и раније учествовало у демонстрацијама, 18,7% је први пут узело учешћа у уличном протесту, 52,0% испитаника је стално у протесту, 18,9% често, 20,8% ретко и 8,1% понекад. О упорности и истрајности демонстраната говори податак по коме је 67,3% испитаника од почетка до краја у протесту, а то значи окупљање на тргу, шетња улицама и учешће на завршном митингу. Демонстранти су најрадије извикивали парољу: "Бандо црвена!" и "Ајмо, 'ајде, сви у напад!" а затим разне паролe против режима, Милошевића, за опозицију, итд. На питање да ли би бацали јаја пред полицијским камерама, којим се хтелo проверити храброст демонстраната, 66% испитаника је одговорило потврдно.

Бора Кузмановић се бавио вредносним оријентацијама и политичким ставовима учесника студентског протеста 96/97. Закључио је најпре да су студенти у протесту већином деца из средње класе.

Према Кузмановићу, већина проучаваних студената прихвата демократску вредносну оријентацију. Највећи број студената карактерише неауторитарност. Студенти предност дају слободи појединаца у односу на једнакост, али многи од њих не занемарују материјалну једнакост схваћену као питање социјалне правде у висини и расподели дохотка. Студенти углавном одбацују конформистичку оријентацију. Они такође претежно показују отвореност према свету уз прилично велику везаност за своју нацију. С друге стране, студенти су изразили прилично тврде ставове у погледу решавања проблема на Косову (36% студената се залаже за укидање сваке аутономије у овој покрајини).

Драган Попадић је направио упоредну анализу студентских протеста 92. и 96/97. године у Београду и закључио да су сличности једног и другог протеста много упадљивије него разлике. Промене које се уочавају последица су пре свега другачијих затхева и другачијег друштвеног контекста у којем се последњи протест одвијао, а не промена у базичним политичким опредељењима или склоности ка другачијим стратешким и тактичким одлукама. Треба рећи да је Попадић усамљен у оваквом мишљењу барем што се тиче других аутора књиге о којој је реч. Тачније, други аутори сматрају да постоји више разлика него сличности између студентских протеста 92. и 96/97. године.

Љиљана Чичкарић и Михаило Јојић су својом анкетом међу студентима демонстрантима, поред осталог, показали да 90,4% студената не припада ниједној политичкој странци. Према ово двоје аутора, оштро ванинституционално, ненасиљно супротстављање институцијама поретка доминантна су обележја студентског покрета 96/97, при чему је испољена велика

сличност са деловањем и политичком културом нових друштвених покрета у западном свету.

У свом другом прилогу у овом зборнику "Између Европе и Кине" В. Вулетих оцењује да протест 96/97. године има препознатљив модернизацијски карактер. Другим речима, овај процес за разлику од ранијих опозиционих протеста деведесетих година, представља пример грађанског бунта сличног онима у бившим социјалистичким источноевропским земљама у периоду транзиције.

Разматрајући друштвено политичку свест протеста 96/97. Владимир Илић је показао да је ова свест у великој мери неизграђена и противречна. Овакав основни налаз, по Илићевом мишљењу, не треба да чуди јер су актери политичких збивања, а посебно оних који се одвијају веома згуснутим ритмом, ретко кад, већином, свесни укупног друштвеног смисла властитог ангажмана и свих његових релевантних последица. Београдски Протест у овом погледу делује рационалније од већине других сличних друштвених покрета већ и због тога што је изазван недвосмисленим поводом какав је изборна крађа. Чврст је утисак, закључује Илић, да је, поред свега, међу демонстрантима опште прихваћено снажно уверње да се власт у данашњој Србији може задобити, одржати или изгубити само на изборима, а то је нешто што се не може довољно високо оценити.

Марија Бабовић у свом другом огледу у овој књизи проверава аналитички модел "активног друштва" (Amitai Etzioni) на србијанско друштво. Њен одговор гласи: "Друштво Србије је веома далеко од модерних друштава, а идеја о активном друштву из србијанске визуре делује као права утопија".

У тексту "Јаја и звиждалке" са поднасловом "Шетња у родној перспективи" Марина Благојевић анализира понашање и ставове мушкараца и жена демонстраната, њихове сличности и разлике. Акцент је на политичком ангажману жена, односно на женском питању у протесту 96/97. Један од занимљивих закључака јесте да у самој организацији студентског протеста постоје елементи који указују на, с једне стране, велику заступљеност жена, а, с друге стране, на њихову маргинализацију. Наиме, на челу СП 96/97. налази се Иницијативни одбор који се састоји од 11 чланова и једног председавајућег. Међу њима је само једна студенткиња. У Главном одбору у коме се налазе представници различитих факултета заступљено је око 30% студенткиња.

Сретен Вујовић пише о протесту 96/97. као урбаном феномену. Савремени Београд је и овога пута био град историјске иницијативе у смислу грађанског демонстрирања својеврсне страсти друштвене акције. Београд је стремећи ка слободи показао добро стање свога духа. Уместо

"догађања народа" карактеристичног за популистички (етнонационалистички) покрет крајем осамдесетих година у Београду и Србији, догодио се грађанин и то не покорни већ непокорни. Студенти су као окосница грађанског протеста највише допринели да се одбаци популистички покрет и да се обликује покрет са грађанским предзнаком.

Вујовић је посебно размотрио феномен Београда као покретног празника, тј. као места карневала, спектакла, свечаности, игре, урбаног хумора и буке. Показао је да је карневализација политичких демонстрација, згуснуто време смеха и буке, једно од основних и највидљивијих обележја грађанског протеста. У том смислу основна логика имица протеста јесте снижавање и инверзија симбола власти и опресије.

Аутор је закључио да су протест 96/97. и сличне врсте грађанског самоорганизовања и грађанске непослушности "хлеб и вино" савремене демократије. После оваквог протеста у Београду и највећим градовима Србије мислиће се политички другачије, а то је већ повољан амбијент за демократске друштвене промене. Било како било, овај протест ће остати упамћен као значајно политичко крштење, животно сазревање и јединствено искуство за стотине хиљада појединаца. А што значи ваљану социјално-психолошку припрему за наредне изборе.

Студенти социологије Милица Богдановић, Љиљана Миловановић и Миодраг Шреста су за крај ове књиге сачинили хронологију протеста.

На крају, да кажемо да су и истраживање и издавање књиге обављени у, за наше прилике, рекордном времену. Али, важније од тога је да је стручна публика оценила да смо, ако није нескромно да ми то саопштимо, посао обавили "морално и професионално".

Проф. др Сретен Вујовић